

SOSYAL BİLGİLER 6

3.ÜNİTE

İNSANLAR, YERLER VE

ÇEVRELER

DERS NOTLARI

Zeki DOĞAN

DÜNYANIN NERESİNDEYİM?

Haritalar üzerinde sağdan sola, yukarıdan aşağıya uzanan çizgilerin olduğunu görürsünüz. Bu çizgiler, dünya üzerindeki bir yerin coğrafi konumunu belirlemede bize yardımcı olur.

Coğrafi Konum: Bir yerin Dünya üzerinde bulunduğu konuma coğrafi konum denir. Coğrafi konum, matematik ve özel konum olarak ikiye ayrılır.

Doğu-batı doğrultusunda uzanan çizgilere **paralel**, kuzey-güney doğrultusunda uzananlara da **meridyen** denir. Paraleller ve meridyenler, gerçekte var olmayan çizgilerdir. Evlerimizin kapı numarası olduğu gibi paralel ve meridyenlerin de kendine ait numaraları vardır. Bu numaralar, bulunduğumuz yerin **coğrafi konumunu** belirlememize yardımcı olur.

Ekvator: Kutup noktalarından eşit uzaklıkta olan ve Dünyayı iki eşit parçaya ayıran daireye Ekvator denir.

Dünyayı iki yarım küreye ayıran ve 0 olarak gösterilen paralele **Ekvator** denir. Ekvator'un kuzeyinde 90, güneyinde 90 adet paralel dairesi bulunur. İki paralel arası 111 km olarak hesaplanmıştır. Bu paralellerden en uzun olanı Ekvator'dur. Ekvator'dan kutuplara gidildikçe paralellerin boyları kısalmaktadır. Bu yüzden 90 kuzey ve 90 güney paralelleri birer nokta olarak gösterilmektedir.

Paralel: Ekvatoru teğet (paralel) geçtiği varsayılan hayali çizgilere paralel denir.

Paralellerin Özellikleri

- ✓ Başlangıç paraleli (0°) ve en büyük paralel dairesi **Ekvator**'dur.
- ✓ Ekvator'un kuzeyindeki paralellere **kuzey paralelleri**, güneyindekilere ise **güney paralelleri** denir.
- ✓ Paraleller, Ekvator'dan kutuplara doğru birer derece aralıklarla çizilir.
- ✓ 90 tane Kuzey Yarım Küre'de, 90 tane Güney Yarım Küre'de olmak üzere **toplam 180 tane** paralel dairesi vardır.
- ✓ Dünya'nın şeklinden dolayı Ekvator'dan kutuplara doğru gidildikçe **paralellerin boyları kısalmış** ve kutuplarda nokta şeklini alır.
- ✓ Birbirini takip eden (ardışık) iki paralel arasındaki uzaklık her yerde eşittir ve yaklaşık **111 km**'dir.
- ✓ Bazı paralel dairelerinin özel isimleri vardır.

0° paraleli	Ekvator
23°27' kuzey paraleli	Yengeç Dönencesi
23°27' güney paraleli	Oğlak Dönencesi
66°33' kuzey paraleli	Kuzey Kutup Dairesi
66°33' güney paraleli	Güney Kutup Dairesi
90° kuzey paraleli	Kuzey Kutup Noktası
90° güney paraleli	Güney Kutup Noktası

- **Ekvator;** yıl boyunca gece ile gündüz eşitliğinin yaşandığı, çizgisel hızın en fazla, yer çekiminin en az olduğu paralel dairesidir.

Meridyen: Bir kutup noktasından diğer kutup noktasına uzanan, Ekvator ve paralelleri dik olarak kesen yarım çemberlere meridyen denir.

Meridyenlerin Özellikleri

- Meridyenlerin **uzunlukları birbirine eşit** ve yay şeklindedir.
- Aralarındaki en uzun mesafe Ekvator üzerinde olup 111 km'dir. Kutuplara doğru gidildikçe bu mesafe azalır ve **kutup noktalarında birleşirler**.
- Dünya üzerinde **360 meridyen** yayı vardır.
- İngiltere'nin Londra şehrinden geçtiği varsayılan meridyen, **başlangıç meridyeni** Greenwich olarak kabul edilir ve 0 olarak gösterilir.

- Başlangıç meridyeninin doğusunda yer alan 180 meridyene doğu meridyenleri, batısında yer alan 180 meridyene ise batı meridyenleri adı verilir.
- Ardışık iki meridyen arasındaki yerel saat farkı **4 dakikadır**.

Bilgi:

- Aynı meridyen üzerinde bulunan tüm noktalarda yerel saat aynıdır. Çünkü aynı meridyen üzerindeki bütün noktalar Güneş'in karşısında aynı anda geçerler.
- Meridyenler, Dünya üzerindeki herhangi bir yerin matematik konumunun belirlenmesinde ve iki yer arasındaki yerel saat farkın bulunmasında kullanılır.

- Paralel ve meridyen çizgilerin oluşturduğu sisteme **coğrafi koordinat sistemi** denir. Bir yerin coğrafi koordinatlarını belirlemek için üç aşamalı bir yol izlenir.

Birinci aşama: Bu yerin hangi yarım kürede olduğunu bulmalıyız. Paralellerin derecesindeki artış; kuzeye doğru ise kuzey yarım kürede, güneye doğru ise güney yarım kürededir.

İkinci aşama: Bu yerin Greenwich'e göre konumunu belirleriz. Meridyen derecesindeki artış; doğuya doğru ise doğu yarım kürede, batıya doğru ise batı yarım kürededir.

Üçüncü aşama: Koordinatlarını belirleyeceğimiz yerin uç noktalarından geçen paralel ve meridyen derecelerini belirlemektir.

- Ülkemizin uç noktalarını dikkate aldığımızda güneyinden 36 kuzey paraleli, kuzeyinden 42 kuzey paraleli; batısından 26 doğu meridyeni, doğusundan 45 doğu meridyeni geçmektedir. Böylece ülkemizin **36- 42 kuzey paralelleri ile 26-45 doğu meridyenleri** arasında yer aldığını söyleriz.

Coğrafi Konum: Dünya üzerindeki herhangi bir noktanın veya bölgenin bulunduğu yere **coğrafi konum** denir. Coğrafi konum mutlak (**matematik**) ve göreceli (**özel**) olmak üzere ikiye ayrılır.

Matematik Konum: Bir yerin Ekvator'a ve başlangıç meridyenine göre yerinin belirlenmesine **matematik** (mutlak) **konum** denir.

- Ülkemizin güneyinden kuzeyine doğru gidildikçe **güneş ışınlarının geliş açısı** daralır. Bundan dolayı güneyden kuzeye doğru sıcaklık değerleri de azalır.

- Dağlarımızın **güney yamaçları güneşe dönük** olduğu için daha sıcaktır. Bu durum dağların güney yamaçlarında nüfus ve yerleşmenin artmasına, meyve ve sebzelerin erken olgunlaşmasına neden olur.
- Ayrıca ülkemize doğru **kuzeyden esen rüzgârlar** sıcaklığı düşürürken, güneyden esen rüzgârlar ise sıcaklığı artırır.

Özel Konum: Dünya üzerindeki bir yerin kıtalara, okyanuslara, geçitlere, su yollarına ve kentlere olan uzaklığı o yerin **özel** (göreceli) **konumunu** verir. Ayrıca bir yerin sanayisi, yer altı kaynakları, iklim çeşitliliği, yer şekilleri gibi özellikleri göreceli konumunu belirler.

- Örneğin ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olması, çeşitli yer altı kaynaklarına sahip olması, farklı iklimlerin görülmesi, turizm faaliyetlerinin yaygın olması, ortalama yükseltisinin fazla olması göreceli konumuyla ilişkilidir.

Jeopolitik konum ise bir yerin mutlak ve göreceli konumunun ülkeler arasındaki siyasi ilişkilere yansımalarıdır.

- Ülkemiz dünya üzerinde jeopolitik olarak önemli bir yere sahiptir. Dünya siyasetinde gündemde olan Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu üçgeninin merkezinde yer almaktadır.
- Akdeniz ve Karadeniz'i birbirine bağlayan İstanbul ve Çanakkale boğazları, Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü vazifesi görmektedir.
- Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin diğer denizlere açılması için İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçmesi gerekmektedir. Ayrıca ülkemizin petrol bakımından zengin olan ülkeler ile sanayisi gelişmiş Avrupa ülkelerini birbirine bağlayan ticaret yolları üzerinde olması önemini artırmıştır.

Kıta: Yeryüzündeki büyük kara parçalarına **kıta** denir.

Yeryüzünde **Asya, Avrupa, Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Antarktika ve Okyanusya** olmak üzere **yedi kıta** bulunmaktadır.

Okyanus: Kıtalar arasındaki derin çukurlukları dolduran büyük ve tuzlu su kütlelerine **okyanus** denir.

Yeryüzünde **Büyük Okyanus, Atlas Okyanusu ve Hint Okyanusu** olmak üzere **üç okyanus** vardır.

ÖNEMLİ BİLGİLER

Yeryüzünde oluşan olayları, bu olayların nasıl meydana geldiğini, nerelerde dağılım gösterdiğini ve oluşturduğu sonuçların çevresine ve insanlara etkilerini inceleyen bilim dalına coğrafya denir.

Fiziki Coğrafya: Yeryüzü şekillerini, dünyadaki iklim çeşitleri ve bitki örtüsü çeşitliliğini, dünyanın şekli ve şeklinin sonuçlarını inceler.

Beşeri ve Ekonomik Coğrafya: Dünya üzerinde var olan insan topluluklarını, bu insanların çevre ile ilişkilerini, ekonomik faaliyetlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Kısaca insanı ve ekonomik faaliyetleri inceler.

Harita: Dünyanın tamamının ya da belli bir kısmının kuşbakışı olarak ve belirlenmiş bir ölçek oranında küçültülerek bir düzleme aktarılmış haline harita denir.

Bir çizimin harita sayılabilmesi için;

- ✓ Kuşbakışı çizilmiş olması,
- ✓ Belli bir ölçeğinin olması,
- ✓ Düzleme aktarılmış olması gerekmektedir.

Lejant: Haritalarda kullanılan sembol ve işaretlerin ne anlama geldiğini gösteren tablodur.

Haritalar kullanım amaçlarına göre çeşitli adlarla anılırlar.

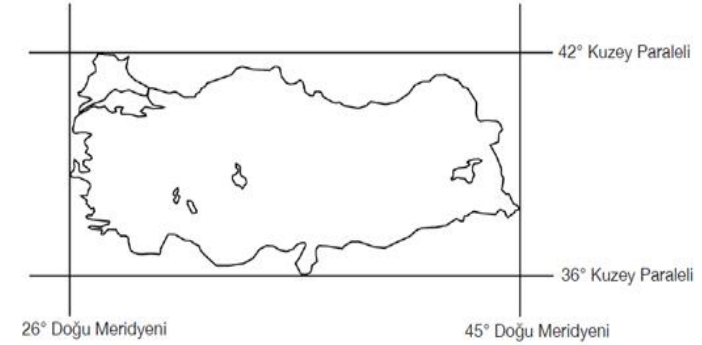
1- Fiziki Haritalar: Yer şekillerini (dağ, ova, plato, vadi vb.) gösteren haritalardır.

2- Siyasi ve İdari Haritalar: Kıtaların, ülkelerin sınırlarını gösteren haritalar siyasi haritalardır. Ülke içindeki il, ilçe, kasaba ve köy gibi idari birimler arasındaki sınırları gösteren haritalara da idari haritalar denir.

3- Beşeri ve Ekonomik Haritalar: Nüfus miktarını, dağılımını, yoğunluklarını gösteren haritalara beşeri haritalar denir. İnsanların ekonomik faaliyetlerini gösteren haritalara ekonomik haritalar denir.

Matematik Konum: Dünya üzerindeki bir yerin başlangıç paraleline (Ekvator) ve başlangıç meridyenine (Greenwich) göre olan konumuna matematik konum denir.

Türkiye'nin Matematik Konumunun Sonuçları

- Kuzey Yarımkürenin Orta Kuşağı'nda yer alır.
- Başlangıç Meridyeninin doğusundadır.
- En kuzeyi (42° Kuzey) ile en güneyi (36° Kuzey) arasındaki kuş uçuşu uzaklık, yaklaşık 666 km'dir ($42^\circ - 36^\circ = 6^\circ \times 111 = 666$ km).
- En doğusu (45° Doğu) ile en batısı (26° Doğu) arasında, 76 dakikalık zaman farkı vardır ($45^\circ - 26^\circ = 19^\circ \times 4' = 76'$).
- Orta Kuşakta yer aldığı için yıl içinde dört mevsimi belirgin olarak yaşar.
- Kuzeyden esen rüzgârlar hava sıcaklığını düşürürken, güneyden esen rüzgarlar ise hava sıcaklığını artırır.

Özel Konum: Dünya üzerinde bir yerin veya bir ülkenin kıtalara, okyanuslara, denizlere, işlek ticaret yollarına, boğazlara ve komşularına göre konumu ile yer şekilleri ve yükselti özellikleri o yerin özel konumunu belirler.

Türkiye'nin Özel Konumunun Sonuçları

- Üç kıtanın (Asya, Avrupa, Afrika) birbirine en yakın olduğu yerde bulunur.
- Üç tarafı denizlerle (Karadeniz, Ege Denizi, Akdeniz) çevrili bir yarımadadır. Marmara Denizi'ne sahiptir.
- Önemli ticaret yollarına ve boğazlara sahiptir (İstanbul ve Çanakkale Boğazları). Bu durum Türkiye'nin jeopolitik önemini artırmıştır.
- Gelişmiş Avrupa ülkeleri ile zengin petrol yataklarına sahip Orta Doğu ülkeleri arasında yer alır.
- Ortalama yükseltisi fazladır (1132 m).
- Batıdan doğuya doğru gidildikçe yükselti artar.
- Dağlar genelde doğu-batı yönünde uzanır.
- Sıcaklık ortalamaları batıdan doğuya gidildikçe azalır.
- Yer şekillerinin çeşitli olması, farklı iklim tiplerinin görülmesine neden olur.

ÜLKEMİN GÜZELLİKLERİ HARİTADA

Dağ: Çevresine göre yüksekte kalan yer şeklidir.

- ✚ Bulunduğu yerde tek başına olanlara **tek dağ**, birbiri ardınca sıralananlara **sıradağ** denir. Erciyes Dağı tek dağdır. Toros Dağları birçok dağın birbiriyle bağlanmış olduğu sıradağlardır.
- ✚ Fiziki haritalarda dağlar **kahverengi renk** ile gösterilir.

Plato: Akarsular tarafından derince yarılmış ve çevresine göre yüksekte kalmış geniş düzlüklerdir.

- ✚ İç Anadolu'daki Obruk Platosu, Doğu Anadolu'daki Erzurum-Kars Platosu gibi.
- ✚ Fiziki haritalarda platolar **sarı** renkle gösterilir.

Ova: Çevresine göre alçakta kalmış düzlüklerdir.

- ✚ Kıyı ovalar alçak olduğu için **yeşil** renkle, iç kesimlerdeki ovalar biraz da yüksek olduğu için **sarı** renkle gösterilirler.

Vadi: Bir akarsuyun, yatağını yüzeye doğru aşındırarak oluşturduğu V biçimindeki yeryüzü şeklidir.

- ✚ İç Anadolu Bölgesindeki Ihlara Vadisi gibi.

Akarsu: Yağmur, eriyen kar suları ya da kaynak suyuyla beslenen; belirli bir yatak boyunca sürekli veya zaman zaman akan sudur. Kızılırmak, Yeşilirmak gibi

Göl: Karalar içindeki çukurluklarda biriken durgun su kütleleridir. Tuz Gölü, Van Gölü gibi

Tepe: Yüksekliği 500 metreyi geçmeyen yükseltilerdir.

Körfez: Denizin karaya doğru giren büyük ve geniş girintilerine denir. İskenderun Körfezi, Antalya Körfezi gibi

Koy: Denizin karaya doğru giren küçük ve dar girintilerine denir. Bademli Koyu gibi

Ada: Dört tarafı suyla çevrili olan kara parçasıdır. Kıbrıs adası gibi

Yarımada: Üç tarafı surlarla çevrili olan kara parçasıdır. Datça Yarımadası gibi

Delta: Bir ırmağın denize yaklaştığı yerde çatallanarak oluşturduğu üçgen biçimindeki birikintilerdir. Çukurova bir delta ovasıdır.

Bilgi 1:

- ✓ **Dünyanın her yerinde deniz aynı seviyededir.** Sıfır (0) metredir.
- ✓ Ovalar ve özellikle delta ovaları **tarıma** elverişliyken, platolar daha çok **hayvancılığa** elverişlidir.
- ✓ Ege Bölgesi'nde **kıyılar girintili çıkıntılı olduğundan** bölgede çok sayıda koy, körfez, burun, ada, yarımada bulunmaktadır.

Bilgi 2:

Ülkemizin fiziki haritasına baktığımızda

- Ortalama yükseltinin oldukça fazla olduğu,
- Yükseltinin batıdan doğuya doğru arttığı,
- Özellikle iç bölgelerde düzlüklerin geniş yer kapladığı ve iç bölgelerdeki ovaların yükseltilerinin de fazla olduğu,
- Ülkemizin sıradağları doğu-batı yönünde uzandığından, dağların Akdeniz ve Karadeniz Bölgesi'nde denize **paralel** olarak uzandığı, Ege'de denize **dik** olarak uzandığını görülür.
- Türkiye'deki **en yaygın yeryüzü şekli dağlardır.** Türkiye, Alplerden başlayıp Himalaya'ya kadar uzanan dağ kuşağının geçtiği bir ülkedir. Bu durum ülkemizde **yükseltinin artmasında ve engebeli arazilerin geniş yer kaplamasında** etkili olmuştur. Avrupa'nın ortalama yükseltisi 330 m iken Asya kıtasının ortalama yükseltisi 1010 m'dir. Türkiye'nin ortalama yükseltisi ise 1132 m'dir.
- Batı Anadolu'da **alçak ve ovalık yerler** fazladır. İç Anadolu'ya doğru gidildikçe yükseltinin arttığı ve geniş **plato alanlarının yaygınlaştığı** görülür. Türkiye'nin kuzey ve güneyindeki sıradağlar ülkemizin doğusunda birleşmesi **yükseltinin artmasına** neden olmuştur.

Yer şekilleri;

- Akarsularının uzunluğunu, akış hızını ve aşındırma gücünü etkiler.
- Ekonomik faaliyetlerin türünü etkiler.
- Nüfus ve yerleşmeyi etkiler.
- Tarım faaliyetlerini etkiler.
- Ulaşım faaliyetlerini etkiler.
- Yerleşme türünü etkiler.
- İklim ve bitki örtüsünü dolaylı olarak etkiler.

İklim: Bir yerde görülen hava olaylarının (sıcaklık ve yağış) uzun yıllar boyunca gösterdiği ortalama durumdur. İklim uzun süreli hava olaylarının ortalamasıdır.

Hava Durumu: Bir yerde görülen hava olaylarında kısa süreli meydana gelen değişikliklerdir. Hava durumu kısa süreli hava olaylarını yansıtır.

Klimatoloji: İklimi inceleyen bilim dalına denir.

Meteoroloji: Hava durumunu inceleyen bilim dalına denir.

Yurdumuzda çeşitli iklimler görülmektedir. Bunda;

- ✓ Ülkemizin üç tarafının denizlerle çevrili olması,
- ✓ Ülkemizin ılıman iklim kuşağında olması,
- ✓ Yükseltisinin batıdan doğuya artması
- ✓ Yeryüzü şekillerinin farklı olması gibi faktörler etkili olmuştur.

İklim, yaşantımızı belirleyen önemli bir etkidir.

Çünkü iklim;

- Tarım ürünü çeşitliliğini,
- Doğal bitki örtüsünü,
- Hayvancılık faaliyetlerini
- İnsanların ten(deri) renklerini,
- İnsanların yemek kültürünü,
- Su kaynaklarının azlığını ve çokluğunu,
- Ekonomik faaliyetleri
- Evlerin şekillerini ve ev yapım malzemelerini,
- Yerleşmeyi ve nüfusun dağılışını,
- Turizm etkinliklerini vb. etkiler.

İklim, insan hayatını etkiler. Giyinme biçimini, ısınma şeklini, konutlarda kullanılan malzemeyi, yemek kültürünü vb. etkiler.

İklim, bitki örtüsünü etkiler. Yağışların ve nemliliğin fazla olduğu kıyı bölgelerde ormanlar, yaz kuraklığının etkili olduğu iç bölgelerde bozkırlar, yükseltinin arttığı dağların üst kısımlarında ise çayırlar görülür.

İklim, ekonomik faaliyetleri etkiler. Tarıma elverişli ovalarda tarım, kıyılarda balıkçılık, dağlık alanlarda hayvancılık yapılır. Yaz mevsiminin uzun geçtiği yerlerde yaz turizmi, karın çok yağdığı yerlerde kış turizmi gelişmiştir.

Türkiye, dünya üzerinde Akdeniz ikliminin etkili olduğu alanda yer alır. Bu nedenle ülkemizin büyük bölümünde Akdeniz ikliminin görülmesi gerekir. Fakat batı ve güney kesimlerde **Akdeniz iklimi**, iç kesimlerde **karasal iklim**, kuzey kesimlerde de **Karadeniz iklimi** görülür. Bu durumun en önemli nedeni yeryüzü şekillerinin ülke genelinde farklılık göstermesidir.

- Nem (su buharı) bir yerdeki sıcaklığın fazla artmasını ve azalmasını engeller. Böylece sıcaklığın dengede kalmasını sağlar. Karadeniz ve Akdeniz’de dağlar, kıyıya paralel uzandığı için kıyı kesimlerdeki nemin iç kesimlere doğru girmesini engeller.
- İç kesimlerde nemin az olması günlük ve yıllık sıcaklık farkını artırır. Bu durum ülkemizin geniş bir bölümünde **karasal iklimin** görülmesine neden olur. **Yazları sıcak ve kurak kışları soğuk ve kar yağışlı** geçer. Anadolu’nun doğusuna doğru yükseltinin artması sıcaklığın azalmasında ve iklimin daha sert geçmesinde etkilidir.
- Karadeniz’e kıyısı olan yerlerde nemliliğin fazla olması günlük ve yıllık sıcaklık farkının az olmasında etkili olur. **Her mevsim yağışlı** olan Karadeniz ikliminde **yazlar ılık, kışlar serin** geçer. Özellikle Karadeniz’in doğu kesimlerinde bulutluluk oranı çok yüksektir. Bu durum güneş enerjisinden faydalanmayı olumsuz etkiler.
- Ülkemizin Akdeniz, Ege ve Marmara Denizlerine kıyısı olan yerlerinde **Akdeniz iklimi** görülmektedir. Bu iklimde **yazlar kurak ve sıcak, kışlar ise ılık ve yağışlı** geçer. Nemin fazla olması günlük sıcaklık farkını azaltır. Yazların sıcak olması turizmi, kışların ılık geçmesi de seracılığın olumlu etkiler.

TÜRKİYE’DE SICAKLIK DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1. Enlemin Etkisi: Dünya’nın şeklinden dolayı, kutuplara gidildikçe güneş ışınlarının düşme açısı küçülür, atmosferde aldıkları yol uzar. Bu nedenle kutuplara gidildikçe sıcaklık azalır, ekvatora yaklaşıldıkça sıcaklık artar. Buna enlem etkisi denir.

Türkiye’nin güneyi ekvatora yakın olduğu için daha sıcaktır. Kuzeye gidildikçe sıcaklık azalır.

2. Rüzgârlar: Türkiye’de kuzeyden esen rüzgarlar soğuk, güneyden esen rüzgarlar ılıktır. Bu durum, ülkemizin kuzey yarımkürede yer aldığını gösterir.

3. Yükselti: Türkiye’de sıcaklıklar yükseltinin etkisiyle batıdan doğuya gidildikçe azalır. Çünkü doğuya gidildikçe yükselti artar.

4. Denizellik - Karasallık: Türkiye’de kıyılar iç kesimlerden daha sıcaktır. Kıyılarda denizler ılıtıcı etki yapar.

5. Bakı: Güneş gören yerlerin gölgelere göre daha sıcak olmasıdır. Türkiye’de güney bölgeler bakımın etkisiyle daha sıcaktır.

6. Dağların Uzanış Yönü: Karadeniz ve Akdeniz’de dağlar kıyıya paralel uzandığı için denizin ılıtıcı etkisi iç kesimlere girmez. Ege Bölgesinde dağlar kıyıya dik uzandığı için ılımanlaştırıcı etki iç kesimlere girer.

TÜRKİYE’DE GÖRÜLEN İKLİMLER

Türkiye’de farklı iklimlerin görülmesinin nedenleri:

- ✓ Üç tarafı denizle çevrili olması
- ✓ Yükseltisinin fazla olması
- ✓ İlman (orta)kuşakta yer alması
- ✓ Yer şekillerinin çeşitlilik göstermesi

KARASAL İKLİM

- **Yazlar sıcak ve kurak, kışlar soğuk ve kar yağışlıdır.** Sıcaklık kışın 0 derecenin altına düşer.
- İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ile Marmara Bölgesinin denizden uzak iç kesimlerinde görülür.
- Bitki örtüsü **bozkır**(step)dir. Bozkır ilkbahar yağışlarıyla yeşeren yaz sıcaklığı ile kuruyan ve sararan kısa boylu ot topluluğudur.
- **Buğday, şeker pancarı, arpa**, çavdar, mercimek gibi ürünler yetiştirilir.
- En çok yağış **ilkbaharda** düşer.
- **Konveksiyonel** (Yükselim) yağışlar görülür. İlkbaharda ısınan hava yükselir. Yükselen hava soğur ve içindeki nem yağmura dönüşür. Özellikle ilkbahar aylarında yaygın olarak görülür. Halk arasında Kırkikindi yağmurları olarak bilinir.

KARADENİZ İKLİMİ

- **Her mevsimi yağışlı** olup, yazları serin, kışları ise ılıktır.
- En fazla yağışı **sonbahar** aylarında almaktadır.
- Karadeniz Bölgesi’nin kıyı kesimleri ile Marmara Bölgesi’nin Karadeniz kıyılarında etkilidir.
- Bitki örtüsü **orman**dır. Evler ahşaptan yapılır.
- **Çay, kivi, fındık, mısır** yetiştirilir.
- Yamaç yağışları (Orografik) görülür.

AKDENİZ İKLİMİ

- **Yazlar sıcak ve kurak, kışlar ise ılık ve yağışlıdır.** Evler taştan yapılır.
- Bu iklim Akdeniz ve Ege bölgesinin kıyı kesimleri ile güney Marmara Bölümü’nde etkilidir.
- Yağış en çok **kışın** düşer. Kıyı kuşağında kar yağışı ve don olayları nadiren görülür.
- Doğal bitki örtüsü **makidir**. Makiler, her mevsim yeşilliğini koruyan, kışın yapraklarını dökmeyen, kısa boylu ağaç ve çalılardan oluşur. Mersin, keçiboynuzu, sakız, zakkum, zeytin, erguvan ve defne maki bitki örtüsüne örnek olarak gösterilebilir.
- **Turuncgiller, muz, zeytin, pamuk** yetiştirilir.
- **Cephe yağışları** etkilidir. Denizden gelen sıcak hava ile karadaki soğuk havanın karşılaşması ile kışın yağışlar olmaktadır.

Fiziki ve beşerî özelliklerin sembol ve işaretlerle gösterilmediği boş haritalara **dilsiz harita** denir.

- Her iklimin sıcaklık ve yağış değerleri bölgenin bitki örtüsünün oluşmasında etkilidir. Karasal ikliminin etkili olduğu yerlerde ilkbahardaki yağışlarla yeşeren ve yaz kuraklığıyla sararan küçük boylu otlardan oluşan **bozkır** bitki örtüsü görülür. Karasal iklimin sertleştiği doğu illerimizde görülen yaz yağışları uzun boylu gür otların oluşmasında etkili olur.
- Karadeniz ikliminde her mevsim yağışlı olduğu için geniş **ormanlık** alanlar yer alır. Türkiye’de bitki türlerinin yarısından fazlası Karadeniz ormanlarında yetişir.
- Akdeniz ikliminin bitki örtüsü ise **makidir**. Kısa boylu bu çalılıkların en belirgin özelliği yaz kuraklığına dayanıklı olmasıdır.

ÜLKEMİN ZENGİNLİKLERİ HARİTADA

İnsanların yeryüzünde yaptıkları değişimleri inceleyen bilime, **beşerî coğrafya** denir.

Beşerî coğrafya; **tarım, sanayi, ulaşım, turizm, nüfus, yerleşme ve kentleşme** gibi insan faaliyetlerini inceler.

Ülkemizin yeryüzü şekilleri, iklimi, jeopolitik konumu beşerî ve ekonomik coğrafya özelliklerini zenginleştirmiştir.

Türkiye'nin nüfus dağılışına bakıldığında nüfusun eşit bir şekilde dağılmadığı görülür. Anadolu'nun iç kesimlerdeki çoğu ilde nüfus az iken kıyı kesimlerinde fazladır.

Türkiye'nin doğal ve beşerî özellikleri yer yer değişim gösterdiği için nüfusun dağılışı da bu durumdan etkilenmiştir. Örneğin Samsun'da verimli arazilerin geniş olması nüfusun artmasında etkili iken Hakkâri'nin dağlık olması nüfusun az olmasında etkilidir.

- Bir yerin, yerleşim yeri olarak seçilmesi **fiziki ve beşerî faktörlere** bağlıdır. Çünkü insanlar yerleşim yeri olarak, ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilecekleri alanları seçerler.
- **Toprağın verimli, iklimin elverişli olduğu, sanayi ve ticaretin geliştiği alanlar** yoğun nüfuslanmıştır;
- **Yükseltinin fazla, iklim şartlarının elverişsiz ve ekonomik faaliyetlerin gelişmediği alanlar** az nüfuslanmıştır.
-

NÜFUS DAĞILIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

FİZİKİ FAKTÖRLER

İklim: İklimin ılıman (ılık) olduğu yerlerde nüfus yoğundur. Ülkemizde denizin ılıman etkisinden dolayı nüfusun büyük kısmı Marmara, Ege, Karadeniz, Akdeniz kıyılarında toplanmıştır. Kışların sert ve uzun, yağışın az, karasal iklim şartlarının görüldüğü yerlerde ise nüfus azdır (tenhadır).

Yer Şekilleri: Ülkemizde dağlık ve engebeli alanlarda nüfus yoğunluğu seyrek, ovalarda ve tarıma uygun alanlarda nüfus yoğundur.

Yıldız Dağları Bölümü, Taşeli Platosu, Biga Yarımadası, Teke Yarımadası, Hakkâri Bölümü, Menteşe Yöresi gibi yerler ülkemizde yer şekillerinden dolayı nüfusun az olduğu alanlardır.

Toprak Özellikleri: Toprakların verimli olduğu alanlar (**Çukurova, Gediz, B. Menderes, Bafra, Çarşamba ovaları**) yoğun nüfuslanmıştır, toprakların çorak ve verimsiz olduğu (Tuz Gölü çevresi gibi) yerler az nüfuslanmıştır.

Yeraltı Kaynakları: Madenlerin ve enerji kaynaklarının işletilmesi için yoğun nüfusa ihtiyaç vardır. Bu nedenle yeraltı kaynaklarının işletildiği alanlarda nüfus fazladır. Zonguldak (**taşkömürü**), Soma (**linyit**), Batman (**petrol**) gibi alanlar bu tür yerlerdendir.

Su Kaynakları: Su insanlar için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Bu nedenle hem içme hem de tarım ve sanayide kullanılması nedeniyle ülkemizde birçok yerleşim yeri su kaynaklarının kenarında kurulmuştur.

BEŞERİ FAKTÖRLER

Sanayi: Sanayinin geliştiği yerlerde fabrikalar çoktur. Fabrikalar insanlara iş olanakları sağlar. Dolayısıyla sanayinin geliştiği yerler aynı zamanda nüfusun da fazla olduğu alanlardır. Çünkü sanayinin geliştiği yerler çok göç alır. Bu da nüfusun artmasına neden olur.

Ülkemize sanayiye bağlı olarak nüfusun yoğun olduğu yerler:

Çatalca-Kocaeli Bölümü, Bursa çevresi, İzmir, Zonguldak, Eskişehir-Ankara, Çukurova-Adana, İskenderun

Tarım: Tarımsal faaliyetlerin geliştiği ve yoğun olarak yapıldığı yerlerde nüfus fazladır. Ülkemizde tarım daha çok ovalarda yapılır.

Kıyı ovaları: Bafra ovası, Çarşamba ovası, Gediz ovası, Çukurova

İç ovalar: Konya ovası, Harran ovası, Adapazarı ovası, Bursa ovası gibi.

Turizm: Turizm faaliyetlerinin yoğun olduğu yerlerde yerleşme ve nüfus fazladır. Ülkemizde Ege ve Akdeniz kıyılarındaki merkezlerde nüfusun yoğun olmasının bir nedeni de turizm faaliyetleridir.

Ulaşım: Ülkemizde, yer şekillerine bağlı olarak ulaşımın kolay sağlandığı ve yolların kavşağında bulunan yerler sık nüfuslanmıştır, ulaşımın zor sağlandığı yerler az nüfuslanmıştır.

İstanbul, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Ankara, Gaziantep ve Kayseri gibi illerde ulaşım rahat sağlandığı için ticaret gelişmiş, bu da nüfusun yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Ülkemizdeki Yoğun Nüfuslu Yerler

- ✓ Doğu Karadeniz kıyıları
- ✓ Marmara Denizi kıyıları
- ✓ Ege Bölgesi'nin kıyıları ile iç kesimlerdeki ovalar
- ✓ Antalya körfezi
- ✓ Çukurova çevresi

Ülkemizdeki Seyrek Nüfuslu Yerler

- ✓ Yıldız Dağları Bölümü (Kırklareli yöresi)
- ✓ Karadeniz Bölgesi'nin dağlık alanları
- ✓ Menteşe Yöresi (Muğla'nın kuzeydoğusu)
- ✓ Taşeli Platosu (Mersin-Antalya arası)
- ✓ Teke Yarımadası (Antalya'nın batısı)
- ✓ Tuz Gölü çevresi

TARIM: İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla toprağı işleyerek ürün elde etmesine **tarım** denir. Bu faaliyet, topraktan çeşitli ürünlerin elde edilmesinin yanı sıra hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerini de kapsar.

Türkiye fiziki ve beşerî coğrafya çeşitliliğinin fazla olduğu ender ülkelerden biridir. Türkiye'nin her yerinde ayrı bir doğal güzelliğinin olması ekonomik faaliyetlerimizi de olumlu etkilemiştir. Ayrıca **farklı iklim tiplerinin görülmesi tarım ürünlerindeki çeşitliliği** artırmıştır. Buna bağlı olarak da tarıma dayalı sanayinin gelişmesine katkı sağlamıştır.

HAYVANCILIK: Ekonomik değeri olan hayvanların üretilip, beslenmesi ve pazarlanması işlerine **hayvancılık** denir.

- ❖ Türkiye, **geniş çayır ve meralarıyla** hayvan yetiştirilmesine elverişli bir ülkedir.
- ❖ Ülkemizde hayvancılık faaliyetleri, **mera hayvancılığı ve ahır hayvancılığı** olarak ikiye ayrılır. Mera hayvancılığı doğa koşullarına bağlı olarak yapılan hayvancılıktır. Et ve süt verimi düşüktür. **En çok Doğu Anadolu Bölgesi'nde** yapılmaktadır.
- ❖ Ahır hayvancılığı yıl boyunca hayvanların ahırlarında beslenmesidir. En çok **Marmara Bölgesi'nde** yapılmaktadır. Ahır hayvancılığı daha çok sığır yetiştirilmesinde uygulanmaktadır.

Doğu illerimizde yükseltinin fazla olması da **kış turizmini** ve **hayvancılık** faaliyetlerini olumlu etkilemiştir. Hayvancılığın gelişmesi **et ve süt ürünlerine** bağlı tesislerin açılmasını sağlamıştır.

Marmara'da ulaşımın gelişmesi **ticaret ve sanayi tesislerini** de artırmıştır. Akdeniz ve Ege kıyılarımızda iklimin elverişli olması **seracılık ve yaz turizminin** gelişmesini sağlamıştır.

MADENLER VE ENERJİ KAYNAKLARIMIZ

Maden: Yeraltından çıkarılan ve ekonomik değeri olan maddelere "maden" denir.

1935 yılında yer altı maden kaynaklarımızı araştırmak için **Maden Tetkik ve Araştırma Enstitüsü MTA** kuruldu.

Enerji Kaynakları: İş yapabilme gücüne denir. Yenilenebilir enerji kaynakları ve yenilenemez enerji kaynakları olarak 2'ye ayrılır.

Taşkömürü: Türkiye'de Zonguldak ve çevresinde çıkartılır. Demir-çelik fabrikalarında demirin eritilmesi için kullanılır.

Bor: Dünyada en çok Türkiye'de bulunmaktadır. Balıkesir, Eskişehir, Kütahya ve Bursa'da rezervi bulunmaktadır. Cam, ilaç, elektronik ürün, gübre yapımı ve roket yakıtı gibi çok geniş kullanım alanları vardır.

Linyit: Türkiye'de en çok bulunan madenlerimizdendir. Rezerv en çok bulunan illerimiz Manisa, Kütahya, Sivas ve Kahramanmaraş'tır. Termik santrallerde, elektrik üretiminde ve konutlarda yakıt olarak da kullanılır.

Boksit: Türkiye'de çıkarılan yer altı kaynaklarından biridir. Alüminyum yapımında kullanılır. Antalya ve Konya çevresinde yoğun olarak çıkartılmaktadır.

Bakır: Artvin, Kastamonu, Diyarbakır ve Elazığ illerinde rezervleri bulunmaktadır. Kolay işlenebildiği ve iletken olduğu için yaygın bir kullanım alanına sahiptir. Elektrik ve elektronik alanında, süs eşya yapımında kullanılmaktadır.

Petrol: Anadolu'nun güneydoğusunda çıkartılan bu enerji kaynağı, ihtiyacımızı karşılayamamaktadır. Motorlu araçlarda yakıt olarak kullanılır.

SU KAYNAKLARIMIZ

Ülkemiz üç tarafı denizlerle çevrili olan iki ayrı yarımadadan oluşmaktadır. Bu durum akarsularımızın kısa boylu olmalarında etkili olmuştur.

Meriç ve **Asi** Nehirleri ülke sınırlarımızın dışından gelip ülkemizden geçerek çevremizdeki denizlere dökülür.

Fırat, Dicle, Aras, Kura, Çoruh nehirleri ise ülkemizden doğar başka ülkelerin topraklarında da geçer.

Kızılırmak, Yeşilirmak, Sakarya, Gediz, Göksu, Seyhan, Ceyhan nehirleri ise ülkemiz sınırları içinde akmaktadırlar.

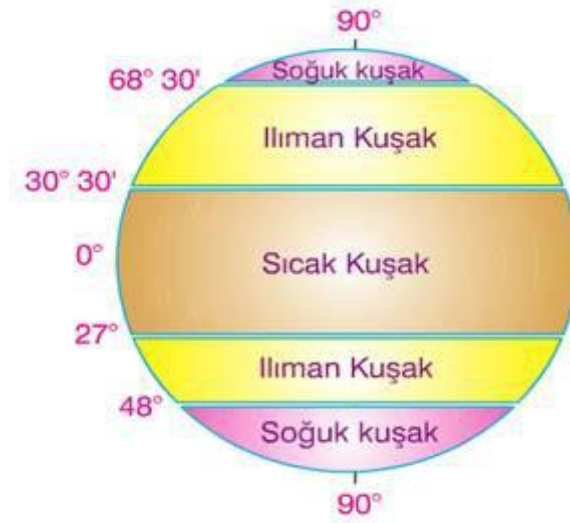
Yükseltinin fazla olduğu yerlerde akış hızları fazla olduğu için üzerlerine **barajlar** yapılmıştır. Barajların dışında ise doğal göllerimizde vardır. Eğirdir, Burdur, Beyşehir gölü gibi göllerinin yoğun olarak bulunduğu bölgeye **göller yöresi** adı verilmiştir.

Yer altı suları, yer altında biriken ve topraktaki boşlukları doldurarak akan sulardır. Yağmur, kar, dolu olarak yeryüzüne düşen yağışların çatlak ve yarıklardan sızarak yer altında toplanmasıyla meydana gelir. Bu sular içme, kullanma, tarımda sulama, fabrikaların su ihtiyaçlarının temininde büyük önem taşırlar.

Bazı yer altı sularının yerin derinliklerden gelmesi sularının sıcak olmasına neden olmuştur. Bu sulara **kaplıca, ılıca** gibi adlar verilir.

ÇEVREMİZDE KİMLER YAŞIYOR?

İnsanlar, buldukları bölgenin doğal ortamına uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bölgenin iklim özellikleri insanların yaşayışlarını büyük ölçüde etkilemiştir. Yeryüzünde farklı iklim tipleri bulunmaktadır. Bu iklim tiplerinde yaşayan insanların günlük yaşantıları da farklılık gösterir.

SICAK İKLİMLER

Ekvatorial İklim

- Brezilya, Amazon ve Kongo havzaları, Malezya, Filipinler ve Papua Yeni Gine'de görülmektedir.
- Güneş ışınları dik ve dike yakın geldiği için çok sıcaktır. Yıl boyu ortalama sıcaklık 27 C dir.
- **Her mevsim bol yağış alır.** Bu yüzden ağaçların boyları 45 metreye kadar yükselir.
- Ekvatorial iklimin görüldüğü yerlerde ağaçların fazla olması insanların evlerini ahşaptan yapmalarına sebep olmuştur.
- **Kakao, kauçuk, muz** ve ağaçlardan elde edilen kereste önemli gelir kaynağıdır.
- Bu iklim tipi günlük ve yıllık sıcaklık farklılıklarının en az olduğu iklimdir.
- Yıl boyunca **yüksek sıcaklık** ve **bol yağış** nedeniyle tropikal **yağmur ormanları** doğal bitki örtüsüdür.

Muson İklimi

- Asya'nın güneyi ve güneydoğusundaki Hindistan, Bangladeş, Japonya, Çin gibi ülkelerde görülür.
- Yazın okyanus üzerinden gelen rüzgârlar, bölgede aşırı yağışlara, aşırı yağışlar da su taşkınlarına neden olur.
- Muson ikliminde yağışların fazla olması **pirinç üretimini** kolaylaştırır. **Pirinç** su dolu tarlalarda yetişir. Bu bölgede tarım yaygın olduğu için nüfus yoğundur.
- Mobilya ve gemi yapımında **teak** adı verilen ağaçlardan faydalanırlar.
- Bu iklim tipinde **yaz mevsimi yağışlı, kış mevsimi kurak** geçmektedir.
- Yağışsız dönemde yaprağını döken ormanlar doğal bitki örtüsünü oluşturur.
- **Pirinç, çay en çok yetiştirilen** tarım ürünleridir.

Çöl İklimi

- Bu iklim tipinde **sıcaklıklar oldukça yüksek, yağışlar ise son derece azdır.**
- Arabistan yarımadası, Büyük Sahra Çölü, Avustralya'nın iç kısımları, Kızıldkum, Karakum ve Taklamakan Çölleri bu iklimin görüldüğü yerlerdir.
- Bitki örtüsü bakımından oldukça fakirdir. Çoğunlukla **dikenli çalılar ve kaktüsler** görülür.
- Çöl ikliminin simgesi **hurmadır**. Yeraltı suyunun yüzeye çıktığı yerler olan **vahalarda** sulama ile pamuk, yer fıstığı, tahıl ve üzüm yetiştirilir.

ILIMAN İKLİMLER

Akdeniz İklimi

- ✓ Akdeniz iklimi dünyamızın 30 ile 40 enlemleri arasında yer alır.
- ✓ Akdeniz iklimi Akdeniz çevresindeki ülkelerde, ABD, Şili, Avustralya, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde görülür.
- ✓ Yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlı geçer. Yağışlar genellikle yağmur şeklindedir.
- ✓ Yağışlar en fazla kış mevsiminde olur. Kışın sıcaklık 0 °C'nin altına nadiren düşer.
- ✓ Doğal bitki örtüsü kuraklığa dayanabilen bodur çalılardan oluşan makidir.
- ✓ Turunçgiller, zeytin, incir, pamuk, yer fıstığı önemli tarım ürünleridir.

Karasal İklim:

- Yazlar sıcak, kışlar ise çok soğuk ve kar yağışlı geçer.
- Denizden uzak karaların iç kesimlerinde görülmektedir.
- Yıllık sıcaklık farklılıkları oldukça fazladır. **Bitki örtüsü bozkır (step) dir.**
- Buğday, arpa, üzüm, elma, şekerpancarı yetiştirilen başlıca ürünlerdir.
- Karasal iklimin görüldüğü alanlarda küçükbaş hayvancılık yapılır. Koyun en çok yetiştirilen küçükbaş hayvandır.

SOĞUK İKLİMLER

Kutup İklimi:

- Dünyanın kuzey ve güney kutup noktalarına yakın olan yerlerinde görülür.
- Çoğu yer buzullarla kaplıdır. Çok soğuk olan bu bölgelerde insan yaşamı zordur.
- Yıllık ortalama sıcaklık -30 C ile -35 C arasındadır.
- Bitki örtüsü yoktur. Tarım ürünleri yetiştirilemez.
- Avcılık ve balıkçılık insanların önemli geçim kaynağıdır.
- Kışın buzdan ve balina kemiklerinden yaptıkları **İgloo** denilen kubbeli, geleneksel evlerde yazın ise çadırlarda yaşarlar.
- Kanada'nın kuzeyi, **Alaska, Grönland** ve **Sibirya**'nın doğusunda yaşayan yerli halka **Eskimo** denir. Eskimolar genellikle **Ren geyiği** derisinden yapılmış **kürkü ve kalın kıyafetler** giyerler. Böylece soğuk hava koşullarına karşı kendilerini korurlar. Ulaşımında ise köpeklerin çektiği **kızakları** kullanırlar.

BİZDEN 6. SINIF

SOSYAL BİLGİLER

KONU ANLATIMI ♦ ETKİNLİK ♦ SORU BANKASI

ÖĞRENCİNİN “CAN SİMİDİ”

SINAVA HAZIRLIK

OKULA YARDIMCI

PANİK YOK!
BİZ VARIZ!

Alkılı Tahtaya
ZEKA KATTIK!

“AKIL KÜPÜ”
TAHTA

- ETKİLEŞİMLİ SUNULAR
- DİJİTAL DERS NOTLARI
- DİJİTAL OYUNLAR

SADECE BU KİTABA ÖZEL!

ERKAN İSANMAZ
ŞEYHMUS YÜCE
YAVUZ YILDIZ
MURAT SAAT
ZEKİ DOĞAN

- ÖZEL ETKİNLİKLER
- KONU ANLATIMLARI VE SORULAR
- KAZANIM ÖLÇEN TEST SORULARI İLE

MEB
KAZANIMLARI

BİZ
SOSYAL BİLGİLER
BİZ YAYINLARI